ब्रह्मप्राप्तेरतिदौर्लभ्यमाह संहारेति संहरत्यस्मिन्विक्षिपत्यस्मिन्निति व्युत्पत्त्या संहारविक्षेपशब्दाभ्यां जगल्लयोदयकालः कल्पसंज्ञकउच्यते तस्य सहस्रकोटीः कालाध्वनोरत्यंतसंयोगेइतिद्वितीया तावत्कालप र्यंतं केचिज्जीवास्तिष्ठंति स्थावराभूत्वा आसते प्रचरंति जंगमाभवंति चान्ये तत्राप्येकैकस्य कल्पस्यातिप्रमाणत्वं भंग्यंतरेणाह प्रजाविसर्गस्येति पारिमाण्यंस्वार्थेतद्धितः बहूनीत्यसंख्येयत्वमुक्तं ॥ ३० ॥ वा पीत्येतद्व्याचष्टे वाप्यइतिद्वाभ्यां योजनविस्तृताः पंचशताइतिवाक्यशेषाद्विस्तारयोजनसंख्याज्ञेया आयामतोदैर्घ्यतः योजनतः पंचशताइतिसंबंधः शताइतिलिंगव्यत्ययआर्षः पंचशतंयोजनानीत्यर्थः अ वगाढाः नास्तिवगाढोऽवगाहोयासांताः दुरवगाहाइत्यर्थः भागुरिमतेनावेत्युपसर्गस्याकारलोपंकृत्वानञ्समासः अतएवप्रत्येकशःप्रवृद्धाः ॥ ३१ ॥ वाप्याइति अयमर्थः यदिवालकोट्याकेशाग्रेणएकैक स्मिन्दिवसेएकएकएवबिंदुरुद्ध्रियेतनद्वितीयः तेनक्रमेणएकैकवाप्याउच्छोषणेनबहुसहस्रवाप्युच्छेदःस्यात्तर्हिसंसारस्यापिविनाज्ञानमुच्छेदःस्यात् एकस्यमुक्त्याएकस्यविसर्गस्यनाशेप्यनंताजीवाःसंतीतिस र्वथापिसंसारस्यानुच्छेदएव तथोक्तंभगवता नांतोनचादिर्नचसंप्रतिष्ठेति ॥ ३२ ॥ एवंमुक्तिदौर्लभ्यायसंसारस्यानंत्यमुक्तं इदानींरजःसत्वंतमश्चैवविद्धिनारायणात्मकमितिपूर्वोक्तंगुणत्रयंरंजकत्वस्वच्छत्व

संहारविक्षेपसहस्रकोटीस्तिष्ठंतिजीवाःप्रचरंतिचान्ये॥प्रजाविसर्गस्यचपारिमाण्यंवापीसहस्राणिबहूनिदैत्य॥३०॥वाप्यःपुनर्योजनविस्तृतास्ताःक्रोशंचगं भीरतयावगाढाः॥आयामतःपंचशताश्चसर्वाःप्रत्येकशोयोजनतःप्रवृद्धाः॥३१॥वाप्याजलंक्षिप्यतिवालकोट्यात्वन्हासकृच्चाप्यथनद्वितीयं॥तासांक्षयेवि द्धिपरंविसर्गसंहारमेकंचतथाप्रजानां॥३२॥षड्जीववर्णाःपरमंप्रमाणंकृष्णोधूम्रोनीलमथास्यमध्यं॥रक्तंपुनःसत्यतरंसुखंतुहारिद्रवर्णंसुसुखंचशुक्लं॥३३॥

मलिनत्वसाम्याद्रक्तश्वेतकृष्णशब्दैर्विवक्षितत्वातेषांभागभेदेनषट्रूपाणिप्रकल्प्यंते तथाहि त्रिदंडविष्टंभवद्गुणत्रयमन्योन्यव्यतिरेकेणनतिष्ठति तत्रयदातमसआधिक्यंसत्वरजसोर्न्यूनत्वसमत्वेतदाकृष्णोवर्णः अंत्ययोर्वैपरीत्येधूम्रःतथारजसआधिक्येसत्वतमसोर्न्यूनत्वसमत्वेनीलवर्णः अंत्ययोर्वैपरीत्येमध्यंमध्यमोवर्णः तच्चरक्तंलोकानांसत्यतरं लोकानांप्रवृत्तिकुशलानाममूढानांसाहसिकानां सत्वस्याधिक्येर जस्तमसोर्न्यूनत्वसमत्वेहारिद्रःपीतवर्णस्तच्चसुखकरं अंत्ययोर्वैपरीत्येशुक्लंतच्चात्यंतसुखकरं ततःकृष्णोमुख्यसर्गःस्थावरश्चतुर्थः धूम्रस्तैर्यग्योन्यःपंचमः पीतोदेवसर्गःषष्ठः नीलोमानुषसर्गःसप्तमः मध्यमो नुग्रहसर्गोऽष्टमः शुक्लःकौमारसर्गोनवमः यथोक्तंवैष्णवे मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तुमुख्यावैस्थावराःस्मृताः तिर्यक्स्रोतस्तुयःप्रोक्तस्तैर्यग्योन्यःसउच्यते तदूर्ध्वस्रोतसांषष्ठोदेवसर्गस्तुसस्मृतः ततोर्वाक्स्रोतसांसर्गःसप्त मःसतुमानुषः मध्यमोनुग्रहःसर्गःसात्विकस्तामसश्चसः पंचैतेवैकृताःसर्गाःप्राकृतास्तुत्रयःस्मृताः प्राकृतावैकृताश्चैवकौमारोनवमःस्मृतः अत्रानुग्रहशब्देनद्वयाहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चेतिश्रुतिप्रसिद्धाःशम कामादिचेतोवृत्त्यनुग्राहकादेवताउच्यंते सचानुग्रहोजातिभेदाद्भिन्नः यथोक्तंवायुपुराणे अष्टमोनुग्रहःसर्गःसचतुर्धाव्यवस्थितः विपर्ययेणवाशक्त्यासिद्ध्यातुष्ट्यातथैवच स्थावरेषुविपर्यासस्तिर्यग्योनिषु शक्तितः सिद्ध्यात्मनामनुष्येषुतुष्ट्यादेवेषुकृत्स्नशइति ॥ ३३ ॥

Digitized by Google